

Hans Hinrich Sambraus, Farbatlas seltene Nutztiere. 240 gefährdete Rassen aus aller Welt (Barwny atlas rzadkie zwierzęta użytkowe. 240 zagrożone rasy z całego świata), Stuttgart (Hohenheim) 2010, ss.256, Eugen Ulmer, ISBN 978-3-8001-5865-2.

Zwierzętami użytkowymi (gospodarskimi) nazywa się takie, które człowiek otoczył swoją opieką i odizolował od pozostałych nadal dziko żyjących zwierząt tego samego gatunku. Celowy wybór i mutacje określonych egzemplarzy doprowadziły do tego, że zwierzęta te różnią się od siebie. Dotyczy to zazwyczaj wyglądu, cech fizjologicznych, jak i wydajności oraz zachowania się. Bez zwierząt udomowionych powstanie wysoko rozwiniętych cywilizacji byłoby niemożliwe. Współcześnie na całym świecie występuje około 20 gatunków ssaków i dodatkowo około 10 gatunków ptaków wykorzystywanych gospodarczo. Rasa, to grupa udomowionych zwierząt, podobnych do siebie pod względem istotnych cech morfologicznych i fizjologicznych, a także o wspólnej historii hodowlanej.

Istniejące współcześnie rasy nie są w zasadzie takie stare, gdyż ostatecznie ukształtowały się one najczęściej w XIX w., a niektóre nawet i później. Jednakże osobniki przypominające wyglądem dzisiejsze rasy występowały już od dawna. Obok tzw. wyspecjalizowanych ras wysokowydajnych istnieje nadal bardzo wiele ras miejscowych (lokalnych), które są najczęściej rasami ogólnoużytkowymi, chociaż znacznie ustępują wspomnianym poprzednio rasom wyspecjalizowanych pod względem wydajności. Rasy te są zazwyczaj niewymagające, odporne na warunki klimatyczne i wytrwałe, lepiej wykorzystują paszę gorszej jakości niż rasy wysokowydajne.

Profesor Hans Hinrich Sambraus w 2010 r. opracował „Barwny atlas rzadkie zwierzęta użytkowe. 240 zagrożone rasy z całego świata”. Tytuł ten bardzo dobrze oddaje problematykę tej interesującej książki. W ujęciu autora specjalizacja i maksymalizacja produkcji rolniczej doprowadziły do tego, że niewiele wysokowydajnych ras wypiera przystosowane, odporne i lokalne rasy zwierząt użytkowych.

Praca składa się z następujących rozdziałów: „Przedmowa”, „Wprowadzenie”, „Wyjaśnienia piktogramów”, „Rasy od A do Z” i „Strony uzupełniające”. W „Przedmowie” autor stwierdza, że lokalne rasy stanowią cenną rezerwę genetyczną i dziedzictwo kulturowe, a zainteresowanie nimi trwa już od trzydziestu lat. Pojęcie „rasy” pojawiło się w drugiej połowie XVIII w. i wiąże się z działalnością Anglika Roberta Bakewella (1725-1795) i jego uczniów. Wymieranie ras zwierząt użytkowych do-

tyczy obecnie nie tylko Europy, ale także całego świata.

Najważniejszą częścią książki jest rozdział „Rasy od A do Z”, gdzie przedstawiono 243 barwne fotografie bydła, owiec, kóz, koni, osłów i świń. Poszczególne opisy zawierają charakterystykę ras przy pomocy piktogramów (dotyczą one wysokości zwierząt męskich i żeńskich w kłębie, wagi zwierząt, kraju pochodzenia, a także stopnia zagrożenia). Zwrócono uwagę na cechy charakterystyczne ras, historię hodowlaną, rozprzestrzenienie się, podstawowe świadczenia użytkowe, główne wykorzystanie gospodarcze i organizację zajmującą się jej ochroną. Nie sposób wymienić wszystkie przedstawione rasy bydła, aczkolwiek na szczególną uwagę zasługują rasy europejskie.

W grupie zwierząt użytkowych owce i kozy występują prawie tak często jak bydło, natomiast koń jako zwierzę użytkowe stracił współcześnie rację bytu, a konie spotykamy głównie na torach wyścigowych, w sporcie oraz w rekreacji. W krajach śródziemnomorskich dużą popularnością cieszyły się do niedawna osły. Były one wszechstronnie wykorzystywane do pracy w rolnictwie, a także do krzyżowania z końmi; obecni zagrożone są wymieraniem.

Bytowanie europejskich świń domowych aż do XVIII w. w bardzo nieznacznie różniło się od egzystencji świń dzikich. Zmieniło się to pod koniec lat 50. XX w., kiedy poszukiwano źródeł delikatnego i soczystego mięsa o możliwie niskiej zawartości tłuszczu. Do największych ośrodków hodowli świń należą: Chiny, Europa i Ameryka Północna. Wśród świń, w przeciwieństwie do pozostałych zwierząt użytkowych, zachowało się stosunkowo niewiele zwierząt z dawnych ras lokalnych.

Książka H.H. Sambrausa zasługuje na uwagę polskich czytelników. Przedstawia ona w przejrzystej formie światowe bogactwo rzadkich ras zwierząt użytkowych świata: bydła, owiec, kóz, koni, osłów i świń. Zasługuje ona na przetłumaczenie na język polski, jako cenna pomoc dla specjalistów i szerokiego grona miłośników rzadkich ras zwierząt użytkowych.

Eugeniusz Kośmicki (Poznań)

Beata Grabowska, Tomasz Kubala, *Encyklopedia bylin (tom I, A-J)*, Poznań 2011, ss. 510, ISBN 978-83-75-06-845-0, www.zysk.com.pl

Byliny należą do najważniejszych roślin ozdobnych uprawianych w ogrodach Europy i świata. Są to rośliny wieloletnie, z całkowicie zielonymi lub zdrewniałymi u podstawy łodygami, wchodzące w fazę generatywną więcej niż jeden raz w ciągu trwania ich życia. Odnowiają one co roku swoje organy nadziemne z pąków umieszczonych w strefie szyi korzeniowej lub na krótkich pędach nadziemnych. W wielu krajach mówi się o „manii bylinowej”. Także i w Polsce wzrasta coraz bardziej zainteresowanie tą grupą roślin, a także ich szerokim wykorzystaniu w ogrodach. Naprzeciw tym zapotrzebowaniom wychodzi *Encyklopedia bylin* autorstwa Beaty Grabowskiej i Tomasza Kubali, zawierająca piękne zdjęcia współautora książki T. Kubali. Praca ta obejmuje dwa obszernie tomy. Jest to pierwsza tak obszerna publikacja o problematyce bylin na polskim rynku wydawniczym. W 2011 r. ukazał się pierwszy tom prezentujący byliny od A-J, a w 2012 r. przewidywana jest publikacja drugiego tomu (od K-Z).

Encyklopedia bylin to publikacja zawierająca opisy około 6350 gatunków, podgatunków, odmian bylin o bardzo różnorodnych walorach ozdobnych, rosnących i zimujących w warunkach Niżu Środkowoeuropejskiego, a więc także w warunkach charakterystycznych dla Polski. Oba tomy zawierają łącznie 3 600 barwnych fotografii. Autorami encyklopedii są renomowani i bardzo doświadczeni autorzy książek botaniczno-ogrodniczych. Są oni wieloletnimi pracownikami Ogrodu Botanicznego w Poznaniu. Beata Grabowska prowadzi w Ogrodzie Botanicznym działy Systematyki Roślin oraz Biologii i Zmienności Genetycznej Roślin, podejmując problemy badawcze aklimatyzacji i szeroko pojętej biologii roślin, a Tomasz Kubala odpowiedzialny jest za Dział Roślin Górskich, będąc też znakomitym fotografem, a także uczestnikiem rozlicznych wypraw botanicznych.

Autorzy omówili najpopularniejsze byliny stosowane na rabatach słonecznych i półcienistych, rośliny okrywowe i do ogrodów skalnych, różnorodne rarytasy botaniczne, rośliny cebulowe i kłączowe, trawy, paprocie i rośliny wodne. Nie sposób w krótkiej recenzji zwrócić uwagę na wszystkie wymienione w książce byliny. Opisy poszczególnych roślin zawierają podstawowe informacje o ich morfologii, występowaniu geograficznym, wymaganiach siedliskowych, a zwłaszcza o mrozoodporności, zastosowaniu ogrodowym, sposobach uprawy i rozmnażaniu. Większość omawianych bylin przedstawionych jest także na barwnych, dobrze wykonanych fotografiach. Tom I encyklopedii zawiera „Wstęp”, „Podstawowe informacje o rozmnażaniu i uprawie”, „Słownik pojęć botanicznych”, „Opis roślin: od A do J”, „Mapę stref mrozoodporności Polski” oraz „Mapę stref mrozoodporności Europy”. Autorzy we „Wstępie” podkreślają, że właściwie zaprojektowany ogród wymaga dużej

wiedzy ogrodniczej i botanicznej. Bogactwo uprawianych bylin staje się ogromne. Przy tym możemy wyróżnić byliny długo- i krótkowieczne. Problem mrozoodporności w Polsce i Europie przedstawiają mapki zamieszczone na końcu pierwszego tomu. Na większej części obszaru Polski z powodzeniem mogą rosnąć rośliny mrozoodporne ze strefy 6, a ze strefy 7 potrzebują już odpowiednich zabezpieczeń. Byliny wymagają różnej wilgotności: kserofity (znoszą przesuszenie), mezofity (umiarkowane wymagania wodne), higrofity (duża ilość wody). Byliny mogą być rozmnażane generatywnie, a także wegetatywnie za pośrednictwem różnych części wegetatywnych roślin. Ważną częścią encyklopedii jest słownik podstawowych pojęć botanicznych, najczęściej ilustrowany odpowiednimi rycinami.

Do najbardziej znanych i popularnych bylin można zaliczyć m.in.: akanty (*Acanthus*), różnorodnie odporne na susze krwawniki (*Achillea*), bardzo piękne, ale trujące tojadę (*Aconitum*), piękne zawilce wiosenne, letnie i jesienne (*Anemone*), bylice (*Artemisia*) znoszące suszę o pięknych sylwetkach. Do podziwianych bylin należą też różnorodne astry (zwłaszcza kwitnące latem i jesienią), a dużo popularnych gatunków można znaleźć wśród dzwonek, ostróżek, wilczomleczów, bylinowych słoneczników i słoneczniczków, przymiotnów, liliowców, funki, i kosaćców. Ostatnio bardzo poszukiwane stały się jeżówki (*Echinacea*) z pięknymi kwiatami, żurawki z pięknymi liśćmi i kwiatami (*Heuchera*), a także bajecznie barwne funkie (*Hosta*). Te ostatnie mogą rosnąć w różnych warunkach, a kolorowe liście i kwiaty cieszą się dużym zainteresowaniem miłośników tych wspaniałych roślin. Należy jednak jeszcze uwzględnić także inne cenne byliny stosowane na rabatach. Należą tutaj m.in.: długokwitnące i pachnące kłosowce (*Agastache*), egzotyczne agawy, kolorowe malwy (*Alcea*). Bardzo wytrzymałe są na suszę: amsonie, anafalisy, rumiany, babtysje, bergenie, kalaminty czy lyszce (gipsówki). Bardziej wilgotnych i żyznych stanowisk wymagają: orliki (*Aquilegia*), trojeście (*Asclepias*), chabry, sadźce (*Eupatorium*), wiązówki (*Filipendula*), dzielżany, omiegi czy pluskwice, posiadające też barwne liście i łodygi oraz powojniki. Jako ważne byliny rabatowe przedstawione są również nacyłki, przegorzany, mikołajki, fuksje czy kukliki. Na podkreślenie zasługują także bodziszki (*Geranium*), które są bardzo odporne i znajdują wszechstronne zastosowanie w ogrodach bylinowych.

Dla cienia i półcienia można znaleźć także wiele ciekawych bylin, które najczęściej potrzebują bardziej wilgotne siedliska. Należą tutaj interesujące byliny posiadających piękne kwiaty i liście. Wymienia się przede wszystkim: obrazki (*Arum*), tawułka (*Astilbe*), dobrze rosnące w cieniu epi-

media, kwitnące wiosną ciemierniki (*Helleborus*) przyłaszczki, jeffersonie czy dalekowschodnie hylomekony (*Hylomecon*). Nie można tu zabraknąć pięknie kwitnących, z barwnymi liśćmi, brunner (zwanych też kaukaskimi niezapominajkami), pięknych i charakterystycznych serduszek i kokorycz (*Corydalis*), a także takich bylin jak: czernce (*Actaea*), dąbrówki czy przywrotniki.

Ogromne jest bogactwo roślin do ogrodów skalnych czy roślin okrywowych. Najbardziej znane są różnorodne gatunki smagliczki (*Alyssum*), naradki (*Androsace*), gesiówki (*Arabis*) niektóre z kolorowymi liśćmi, zawciągi (*Armeria*), marzanki (*Asperula*), żagwiny, posłonki (*Helianthemum*), kulniki (*Globularia*), kocanki, ubiorki, czy głodki (*Draba*). Do charakterystycznych roślin skalnych zaliczamy: dziewięciły, goździki, goryczki, czy stosunkowo rzadkie akantolimony i skrzydlinki. Niskie rośliny okrywowe są coraz bardziej wykorzystywane w ogrodach (m.in. aceny, podagryczniki, rogownice). W ogrodach ozdobnych wiele uwagi poświęca się rzadkim roślinom, zwanych najczęściej rarytasami botanicznymi. Są one bardzo poszukiwane przez miłośników bylin. Ogromną rolę

w ogrodach bylinowych odgrywają ozdobne rośliny cebulowe i kłączowe. Bardzo charakterystyczne są wiosenne rośliny cebulowe takie jak: śnieżyczki, krokusy, ranniki, psizęby, kamasje, hiacynty i szachownice. Natomiast później kwitną jeszcze wspaniale czosnki ozdobne, zimowity, egzotyczne pustynniki (*Eremurus*), alstremerie, agapanty czy wysokie kardriokrynum. Wiele uwagi poświęcono także ozdobnym trawom (obejmujących trawy właściwe, sity, czy turzyce), a także ozdobnym paprociom i roślinom wodnym.

Encyklopedia bylin stanowi pierwsze w języku polskim, tak obszerne opracowanie poświęcone roślinom ozdobnym. Posiada ono wysoki poziom merytoryczny prezentując najnowszą wiedzę, a artystycznie wykonane fotografie bylin zachęcają do lektury. Książka ta jest bardzo wartościową zarówno dla specjalistów-ogrodników i botaników, ale także dla szerokiego grona miłośników bylin i ogrodów.

Eugeniusz Kośmicki (Poznań)

Martin Brüne, Frank Salter, William C. McGrew (eds.), Building Bridges between Anthropology, Medicine and Human Ethology. Tributes to Wulf Schiefenhövel. Brückenschlag zwischen Anthropologie, Medizin und Humanethologie. Beiträge zu Wulf Schiefenhövels Leben und Werk (Tworzenie pomostów pomiędzy antropologią, medycyną a etologią człowieka. Opracowanie o życiu i dziełach Wulfa Schiefenhövela), European University Press/Europäischer Universitätsverlag; The University Press Bochum/Bochumer Universitätsverlag, Bochum 2010, ss. 266, ISBN 978-3-89966-348-8.

Współcześnie antropologia i medycyna opierać się muszą na podstawach ewolucyjnych wykorzystując wiedzę z zakresu etologii i socjologii człowieka. Jako etologię określa się badanie zachowania przy pomocy metod biologicznych. Natomiast etologia człowieka stanowi interdyscyplinarnie ukierunkowaną biologię ludzkiego zachowania, a jego właściwości bada się metodami wypracowanymi w etologii ogólnej. Natomiast socjologia podejmuje systematyczne badania podstaw wszystkich form zachowania społecznego. Przy tym podstawowa koncepcja socjologii wiąże się z badaniem optymalnej strategii – zachowanie służy maksymalnemu rozprzestrzenianiu się własnych genów. Zachowania człowieka trzeba określić jako społeczne koordynacje kulturowe.

Do najwybitniejszych współczesnych antropologów i etologów człowieka należy niewątpliwie profesor Wulf Schiefenhövel, pracownik Instytutu Maxa-Plancka w Andechs, w Pracowni Badawczej Etologii Człowieka, i Uniwersytetu Ludwika Maksymiliana. W 2010 r. ukazała się książka wydana przez M. Brüne'a, F. Saltera, W.C. McGrewa pt. „Tworzenie pomostów pomiędzy antropologią, medycyną a etologią człowieka. Opracowanie o życiu i dziełach Wulfa Schiefenhövela”. Recenzowana książka poświęcona jest badaniom profesora Schiefenhövela i zawiera opracowania uczniów, kolegów i przyjaciół tego wybitnego uczonego.

Składa się ona z rozważań wstępnych i z czterech podstawowych części: „Teoria ewolucji a powstanie człowieka: aspekty filozoficzne, biologiczne i kulturowe”; „Rozwój w okresie wczesnego dzieciństwa a ewolucja poznawcza”; „Rozważania transkulturowe: problemy lingwistyczne, genetyki i sprawy medyczne”; „Rozważania o osobie W. Schiefenhövela”.

V. Heeschen przedstawia najważniejsze etapy życia prof. W. Schiefenhövela. Okresem przełomowym w jego życiu naukowym była habilitacja poświęcona psychologii medycznej i etnomedycynie, a badania w małych społecznościach etnicznych, szczególnie Papuasów, stały się bardzo znane w środowisku naukowym. Był on współautorem pierwszego wspólnego słownika: języka Eipo, niemieckiego i angielskiego.

Pierwsza część opracowania poświęcona jest aspektom filozoficznym, biologicznym i kulturowym. K. Rolinski podkreśla ważność wiedzy etologicznej dla decyzji politycznych. W jego ujęciu politycy, szefowie konserwów, reprezentanci kościołów i funkcjonariusze związkowi działają z reguły dla korzyści własnej grupy i podniesienia własnej w niej rangi. Takie zachowania wynikają z filogenetycznego przystosowania, gdzie istotne znaczenie ma „poczucie my”, a więc procesy rozgraniczania się. Natomiast K. Opolka krytykuje koncepcję człowieka jako „istoty obdarzonej

brakiem". Z punktu widzenia nauk biologicznych należy jednak uznać wymienioną koncepcję jako przestarzałą.

G. Medicus przedstawia biopsychologiczne aspekty koncepcji „zoon politikon”. Wedle tego autora konieczne jest badanie podstaw antropologicznych, które umożliwiają działania polityczne, wpływają na nie lub je ograniczają, a także w jakim zakresie człowiek zdolny jest do uczenia się takich zachowań oraz jak „podstawy biologiczne” podlegają formowaniu przez oddziaływanie środowiska. Wymienione tutaj problemy stanowią też podstawę analiz społeczno-politycznych. Ważne problemy podnosi I. Eibl-Eibesfeldt sugerując, że sukces człowieka w ewolucji polega na rozwoju słownictwa i wytwarzania narzędzi. Dzięki takim osiągnięciom możliwe było rozwinięcie etosu przetrwania i zabezpieczenia możliwości rozwojowych dla potomstwa. Takim celem przeciwdziałają występujące dyspozycje w zachowaniu, zwłaszcza współczesna konkurencja, a tym samym możliwość zaprogramowania myślenia krótkookresowego. Można to stwierdzić szczególnie we współczesnym handlu i w gospodarce.

Pozostałe artykuły w tej części książki podejmują problem funkcji i rozwoju lateralizacji funkcji mózgu i zachowania, zagadnienie praw- lub leworęczności, żart jako transkulturowe zjawisko estetyczne w kontekście społecznym, dyskusje wokół idealnych i realistycznych schematów ciała w historii sztuki od wczesnej jej historii aż do współczesności.

Następna część książki poświęcona jest wczesnemu dzieciństwu w warunkach ewolucji poznawczej. Wiedza o rytmach aktywności i spoczynku pozostaje ważna dla opieki nad potomstwem. Istotne znaczenie ma także rozwój ludzkiej socjalizacji. Konieczna staje się integracja ewolucyjnej i rozwojowo-psychologicznej perspektywy w ramach dotychczasowej tradycji biologiczno-rozwojowej teorii systemów (m.in. koncepcja „enphronesis” W. Schiefenhövela). G. Dammann omawia szeroko „teorię umysłu” albo „teorię mentalizacji”, która stanowi część nauki o poznaniu, psychologii ewolucyjnej, a nawet psychoterapii.

W trzeciej części książki W. C. McGrew opisuje zjawiska transkulturowe: językowe, genetykę, problemy medyczne. Przedstawił między innymi problemy: mitów u Eipo i Yalenangów, różnorodności lingwistycznej i genetycznej człowieka, zdrowie a wyżywienia w tradycyjnych kulturach czy psychicznych zakłóceń u rodzimych ludów Nowej Gwinei. V. Heeschen przedstawia życie ludów Mek na Nowej Gwinei, opisując rytualno-religijne czynności wykonywane przez poszczególne grupy.

Współcześnie na świecie mówi się 6000 językami, które stanowią około 90 rodzin językowych. Rolnictwo i język rozpowszechniały się zazwyczaj wspólnie. Historia zasiedlenia Azji Południowo-Wschodniej i Oceanii opiera się na wspólnej interpretacji danych lingwistycznych i archeologicznych. Badania chorób na Wyspach Triobriandzkich i w Papui-Nowej Gwinei pokazują brak ich wielu – mieszkańcy jedzą głównie warzywa korzeniaste, owoce i ryby. Ciekawy jest również artykuł poświęcony różnorodności biologicznej na obszarze basenu rzeki Kongo, gdzie wykorzystuje się 446 gatunków roślin w różnych dziedzinach życia, zwłaszcza w celu zapobiegania różnym chorobom.

Natomiast część czwarta książki zawiera rozważania o problemach osobowych. W tej części zawarte jest „Laudatio” I. Eibla-Eibesfeldta mówiące o 36 latach przyjaźni z W. Schiefenhövelem. Są tu także artykuły poświęcone wzorowi spotkań akademickich propagowanymi przez W. Schiefenhövela, badaniom interdyscyplinarnym oraz antropologii wyżywienia.

Podsumowując niniejsze rozważania trzeba stwierdzić, że badania naukowe w zakresie antropologii i medycyny muszą nawiązywać do wiedzy ewolucyjnej, szczególnie etologii i socjobiologii człowieka. Istotne znaczenie ma problem budowania ich pomostów z naukami podstawowymi. Na tym tle trzeba przedstawiać badania i sylwetkę naukową profesora Wulfa Schiefenhövela. Idee tego znakomitego uczonego zasługują na szerokie upowszechnienie we współczesnej nauce i społeczeństwie.

Eugeniusz Kośmicki (Poznań)